

RTI Article on Editorial page of Maharashtra Times



शैलेश गांधी

आरटीआय या संबोधनाने लोकांपर्यंत पोहोचलेल्या या कायद्याने काय साथ्य केले? तर त्याचे स्वरूप देशव्यापी बऱ्यालेले, देशास असा एका हिल्हा नसेल, तो जेथे आरटीआयखाली अजू आलेले नाहीत. या कायद्याने अंक खारगांव प्रस सेडवायता मरत केली आहे आणि काही महाकाय प्राष्टाचारांचा पदीकाशही केला आहे, देशातील स्वरासामान्य नागरिकात सरकार आणि प्रशासन यांच्याकडून व्यवस्था घटाणुन आपला सम्भावना मिळवण्यास सक्षम बनविले आहे. ते सरकारच्या कारभारावर समानपूर्वक देखरेख ठेवा आहेत. याची आरटीआय अजूची संख्या ८० लाखांच्या दर जायाची शक्यता आहे आणि हा कायदा अंमलात आल्यापासून आतापायत आलेल्या अजूची संख्या तीन ते चार कोटीपर्यंत जाईल. नागरिकांनीच पुढाकार घेतल्यामुळे आरटीआयचा प्रसरार आणि वाढही होणे आहे. येत्या दशकात सरकार कायद्याच्या कलम इनुसार घेंवकारक असलेली सुओ भोटी प्रकटीकरण (डिस्ट्रिजम्स) करून अंमलवालांपांत आणगांवी सुधार झाल्याचे अपलला दिसेल.

मात्र असे असते, तरी आरटीआयवर प्रतिकूल परिणाम करू शकाऱ्या मुळ्य धोक्याकडून पाणी गरजेचे आहे. सर्वत असलेल्या बहुतेकांची आरटीआयवात नामसंती आहे, प्रत्येकाच्या ओरों पारदर्शन कारभार हवा असे असते खेरे, पण जेवा ते त्यांच्या कृत्याला लागू होते, तेवा मात्र माहिती उड्ड करूयास टाळाटाळ करूयाकडैच कल असते. आपल्या चुका उघड होतील आणि कामात अडथळे येतील असेच त्यांना मनापासून व्याटत असते.



माहिती अधिकार कायद्याच्या अंमलवजावणीला एक तप, म्हणजे बारा वर्ष पूर्ण होत असताना त्याच्या आतापर्यंतच्या महत्वाच्या उपलब्धीविषयी तसेच त्याला असलेल्या धोक्यांविषयीही काही बोलणे गरजेचे आहे.

भव्याचारीं व्यवस्थाला ते नकोच असते, ही लोकक्षमी आहे इथे प्रत्येक व्यक्ती ही बादशाहा आणि बोगा आहे हे ते विसरतात. सर्वांद असो की नोकरशाही की न्यायालये, या सर्वांतील अधिकारपदांन 'आम्ही य देशाचे नागरिक'(झुई द गोपल) यामुळेच वैज्ञानिक प्रदर्शीकार, आरटीआय कायदा होण्याच्या अधीनी सुरुवातीच्या वर्षांपांत सार्वजनिक माहिती अधिकारी वैयक्तिक शिक्षा होण्याच्या निकालात सर्वोच्च न्यायालयाने स्पष्ट केले आहे. मात्र गेल्या सात वर्षांचे विविध न्यायालयांनी माहिती नाकारण्यासाठीची कारणे व पासवंभीयांचा विस्तार करूयाचे दिसते, सदर लेखकाने सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेल्या १८ निकालाचा अभ्यास केला असता त्याला असे आढळले की

यांपकी फक्त दोनच निकाल माहिती देण्याच्या बाबुचे होते. पैकी एका निकालात असे प्रतिपादन होते, की 'माहिती मिळवण्याच्या कृतीचा गोप्याचे विकासाच्या अथवा एकाभूत्याचा, नागरिकात शांतता प्रस्तवित करूयाच्या कायद्यां अडथळा होइल, किंवा शांततेचा भांव होइल अश तक्ते गैरवाप अथवा तुकीचे वापर होता तसेच आहेत कर्तव्य वजावण्याच्या प्रामाणिक अधिकारांचा छळ करणारे हवत्या महणूनही त्याचा वापर होता कामा नवे.' आपल्या नियमांनी अशा प्रकारे आपल्या मूल्यात अधिकांसांचा गैरवापर केल्याचा उपरांचे खे तर आजवर आलेला नाही. आरटीआय कायद्याच्या कलम १९(२)मध्ये ज्या सवलती आहेत त्या अधिवयातील स्वतंत्राच्या पायमल्लीसंदर्भात आहेत. मात्र न्यायालयांचे अनेक नियम हे गजघटना, कायदा आणि नागरिकांच्या माहितीच्या अधिकाराशी विसंगत अशा.

निवडीत पारदर्शकता असावी, आयोगाचे काम पाठगर्हणेणे आणि संवेदीने चालावे यासाठीची पंक्तिया टप्प्याने विकासित करत नेणे हा यावरील उपाय ठरू शकेल. माहिती आयुक्तांची विहेत कालमयोदीत नेमणिक न करणे ही महाराष्ट्राची अतिरिक्त समस्या आहे. कायद्यानुसार जिथे ११ माहिती आयुक्त नेमण्याची गरज आहे, तिथे आपल्याकडे माहिती आयुक्तांची फक्त ७ पद भरले गेले आहेत. राज्याला प्रमुख माहिती आयुक्तच नाही आणि पुणे, औरंगाबाद, नाशिक आणि अमरावती येथे ७ हजारांहून अधिक प्रकारे सुनावतीसाठी विसंगत असावी असं या प्रकल्पावर निर्णय देण्यासाठी तिमान १८ महिने लागू शकतात. सरासर दुर्विश आणि कामाची घटत यादवारे सरकारच नागरिकांच्या या कायद्याची कोंडी करत आहे. राज्य सरकारने तातडीने माहिती आयुक्तांची ११ पद भरावला हवीत.

सर्वसामान्य नागरिकांनी सम्मान देणारी असं मुलाखातकडे नेणारी खरी लोकक्षमी निर्माण होऊन वैभवशाली भवित्वाकडे वाटचाल करूयाची शक्यता या कायद्याच्या अंमलवजावणीत आहे. नागरिकांनी आरटीआयचा वापर आणि त्यातील चैतन्य कायद्यम राखण्याचा अटोकार प्रयत्न करायला हवा, तसेच कायद्याची अंमलवजावणी करताना तोंड झाल्या लागणारी भोक्यांशी सामना करूयासाठी आपली कळजी वापरायला हवी. जर नागरिकांनी उच्चत भवित्व आणि गोप्याची सुशासन व लोकमान्य टिळकांच्या स्वप्रातील स्वराज्य मिळवणे अपेक्षित असेल, तर त्यांना ही जबाबदारी घ्यावीच लागेल.

(लेखक माजी कॅन्नीय माहिती आयुक्त आहेत.)

